

10. Українське слово : всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2006. – № 9. – 46–54 с.
11. Українська мова : енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
12. Універсальний словник-енциклопедія. – К. : Ірина, 1999. – 1551 с.
13. Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах / Н. І. Тоцька. – Київ : Радянська школа, 1976. – 176 с.
14. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття 1900–1941 / Ю. Шевельов. – Мюнхен, 1987.

Анотація

У статті розглядаються проблеми вимови звуків [r] і [r̥] в українському мовленні мешканців м. Донецька. Подається аналіз причин, пов'язаних з неправильною вимовою цих звуків.

Ключові слова: фарингальний приголосний, діалекти, графіка, орфографія, орфоепія.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы произношения звуков [r] и [r̥] в украинской речи жителей г. Донецка. Подан анализ причин, связанных с неправильным произношением этих звуков.

Ключевые слова: фарингальный согласный, диалекты, графика, орфография, орфоэпия.

Summary

In this article are considered the problems of pronunciation of sounds [r] and [r̥] in the city of Donetsk residents of speech. An analysis of causes associated with the wrong pronunciation of these sounds.

Keywords: pharyngeal consonant, dialects, graphics, spelling, orthoepy.

УДК 811.161.2+81'342/344+38

Українець Л.Ф.,

кандидат філологічних наук,

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

КОНОТАЦІЯ СПЛУК ШУМНИХ ПРИГОЛОСНИХ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Поетичний текст “як вища форма реального вияву комунікативної сутності мови” [1, 627] послугується системою художньо-естетичних засобів, що образно відтворюють явища об'єктивної дійсності, викликаючи в мовця (читача чи слухача) естетичні враження. Цьому різновиду художнього тексту властиві закономірності ритмічної організації мовлення, де повторення строфічних елементів набуває стилістичного маркування, а самі елементи стають носіями певних емоційних і семантичних значень. Розглядаючи поетичний текст як один чи кілька ліричних творів, що мають відповідну жанрову приналежність, структурно-композиційну оформленість та комунікативну цілеспрямованість і смислову закінченість [7, 7], ми цілком поділяємо погляд вітчизняних мовознавців, що “літературно-художній твір як єдність раціонального й емоціонального, як система словесних художніх образів – це не тільки художнє ... відтворення дійсності й естетичне освоєння світу; у кожному художньому творі закладені також відповідні мобілізуючі заряди й авторські намагання вплинути на почуття, свідомість і волю читача” [7, 8]. Не випадково

О. Михайлюта – член Ради та Президії Національної спілки письменників України, дослідник незвичайного феномену народного цілителя П.Д. Утвенка, якого сьогодні справедливо називають “українською Вангою” [12, 2], вважає, що обдарування “поетів бачити світ у різних вимірах і якостях, спонукати читача своїми емоціями і власною позицією до високих поривань душі, до осмислення суспільних явищ, до моральності і виявів доброти...” [12, 190] чимось близьке обдаруванню Ясновидця “бачити стан людського тіла, віддалені предмети, майбутні події тощо” [там само]. Дід Петро, за словами О. Михайлюти, “справжню поезію цінував” [там само], а до поетів мав особливе ставлення, вважаючи, що “...талановиті автори ... то люди незвичайні, наділені Богом прозірливістю, глибоким почуттям любові, обов'язку, справедливості, наділені здатністю втілювати в слові дивовижне...” [там само]. Отже, поетичний текст потенційно містить потужну підтекстову інформацію (“дивовижне”), що є компонентом ідейно-смыслового поля й виражає найпотаємніші думки та почуття автора, тому для її передачі, крім традиційних мовних засобів, які функціонують на лексико-семантичному, морфологічному, словотвірному, фонетичному рівні, майстри образного слова часто використовують й інші, приховані “емотивні значення” (Л. Новиков), “емоційні нашарування” (Д. Шмельов), “приховані семи” (Р. Гінзбург), що посилюють інформативність, а особливо емоційну наснаженість (дієвість) тексту. Усі ці терміни стосуються “одного з найбільш дифузних лінгвістичних концептів” [16, 3] – конотації, лінгвостилістичної категорії, яка протягом останніх кількох століть хоч і не залишалася поза увагою дослідників [16, 5–6], однак і сьогодні на матеріалі поетичного тексту потребує глибокого аналітичного спостереження. Справді, в українській ліриці конотація відіграє виняткову роль, оскільки становить “додаткові семантичні і прагматичні особливості (“співзначення”) лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова” [15, 248]. Відомо, що на рівні прагматичного аспекту конотація є засобом експресивності номінативних та комунікативних одиниць і виявляється “в різних мовних формах емоційного ставлення мовця до позначуваного об'єкта і взагалі до предмета мовлення та його емоційної оцінки” [там само]. І якщо **конотація лексичних, граматичних та синтаксичних одиниць** знайшла своє системне висвітлення в працях українських (О.О. Тараненко [15], В.С. Калашник [6], С.Я. Єрмоленко [4, 5]) та російських (В.І. Говердовський [2], А.Ф. Лосев [10], В. Маслова [11], В. Телія [16]) мовознавців, то механізми створення експресивності художнього мовлення за допомогою **конотації звукових одиниць** у славістиці ще до кінця не вивчені, хоча є винятково важливими для формування естетичного образу об'єктивної дійсності.

Мета нашого дослідження – визначити в поетичному різновиді художнього тексту роль конотацій, що є наслідком асоціативного мислення і породжуються консонантною структурою, зокрема сполуками шумних приголосних. Необхідність поглибленого пізнання того “дивовижного” благодатного начала, яке “в поезіях не зникає ніколи, воно діє постійно, як магнітне поле” [12, 191] шляхом аналізу

конотаційних можливостей саме фонологічних одиниць зумовлена й висновками слов'янських лінгвістів про те, що при вивченні мови літературних творів особливо важливе “усебічне врахування функціонування і взаємодії, синтезу різних за своїм характером компонентів тексту, їхня семантична й естетична спрямованість використання...” [13, 7]. Тому дослідження сугестії поетичного тексту завдяки конотації, сформованій звуковими засобами, зокрема консонантними моделями, є цілком **актуальним** і своєчасним.

Матеріалом для аналізу послужили ліричні твори українських письменників початку ХХ століття, чия звукова палітра вражає евфонічною довершеністю й семантично розширеним змістом саме завдяки конотуванню фонетичних одиниць, що, на нашу думку, створює вагомі передумови для сугестивності поетичного тексту – заздалегідь спрогнозованого впливу, навіювання не стільки на рівні свідомого, скільки підсвідомого. На глибоке переконання спеціалістів у галузі практичної психології, “будь-який текст (а поетичний передусім! – уточнення Л.У.) можна зробити сугестивним, якщо дотримуватися певних правил” [8, 282]. І хоча в цьому випадку, безумовно, не обійтися й без обов'язкового функціонування слів-предикатів різних модальностей – зорової (візуальної), слухової (аудіальної), чуттєвої (кінестетичної), раціональної, або логічної, які часто детерміновані суто номінативними одиницями – іменниками, прикметниками чи дієсловами, однак провідні нейролінгвісти і психотерапевти [8; 18] сьогодні глибоко переконані: у створенні якісно нової моделі впливу на мовця участь фоносемантики справді виняткова.

Важко сказати, чи зміг би, наприклад, В. Свідзінський, цей унікальний поет-нонконформіст початку ХХ століття, якому завжди була “притаманна потреба бачити більше за видиме і далі за можливе” [3, 407], не вдаючись до конотування фонетичних одиниць, “на лагідних високостях такої зречено-екстатичної тиші,... тиші добродійної і споєної цілосвітньою любов'ю, розкрити дивні зв'язки між речами, яких не бачить тверезодіяльне око, і почути мову, якої не вчує малорозбірливе вухо” [3, 406]. У багатьох віршах В. Свідзінського мотив тиші, самоти як стану душі (“*Душа твоя – оселя тиші*” [14, 260]) чи не найкраще передається тоді, коли в лексемах із різною модальністю максимально задіяні сполуки двох глухих шумних:

Тиша на заводях ставу

Стелить листя кругляве.

Тихосте, тише, по чому

Пізнати близькість твого дому? [Я буду шукати тиші, с. 260]⁴¹.

Пам'ятаючи константу-дефініцію В. Свідзінського “*Душа поета шукає чуда в звуках, у світлі...*” [с. 254], можна вважати, що повторення майже однакових за артикуляційно-акустичними параметрами сполук глухих (одна з яких тверда, інша – палаталізована) не є випадковим: відсутність голосу – це те звукове тло для асоціацій, що відтак лягають в основу відповідних конотацій. Зауважимо: такий версифікаційний прийом для В. Свідзінського показовий, бо простежується майже в

⁴¹ Тут і далі покликаємося на видання: Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Є. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – Т. 1 : поетичні твори. – 584 с.

усіх віршах, але рядок: “*Ти велетнем по високості Верстаєш бистрий хід...*” [с. 170], де приголосні [с] і [т] оригінально віддзеркалюється у трискладовій сполуці, ілюструє його чи не найяскравіше.

Залежно від задуму автора домінуючу асоціативно-функціональну основу в поетичному тексті можуть формувати й інші сполуки глухих, зокрема [ск]:

... *Сколихнув шумку свою колиску...* –
Повінь блиску [Дитинство, с. 69].

І все ж частіше поетичний текст поєднує різні за акустичними властивостями глухі консонанси:

Велика скеля стоїть.
Під скелею земля спить [Зрада, с. 184].

Не вій, вітре буйнесенький,
Не шуми в садочку;
Не розхвиляй зелен-листя
На тім ясеночку [Не вій, вітре буйнесенький..., с. 15].

Якщо у віршах “Зрада”, “Не вій, вітре буйнесенький...” сполуки [ст], [см], [сп], [ск], [чк] та ін. розширюють зміст поезій шляхом формування асоціативних значень **безгоміння (безмовності)**, то в ліричній мініатюрі “Береза пройшла крізь зорю...” ці та інші шумні викликають виразну звукову конотацію – враження приглушеного сміху:

Захихотіло в моху. [хи] [хо] [ох]
Став дужчий холоду стиск. [хо]
Над глухою повіткою [хо]
Береза тане, як віск [с. 201].

Домінуюча конотація – приглушеність – корелює і з такою асоціативною характеристикою, як короткочасний ритмічний сміх. Ці звуки, як відомо, переривчасті, бо утворюються занадто короткими видихувальними рухами і є виявом нервового збудження. У поезії така асоціація може бути, на нашу думку, наслідком повторення приголосного [х] – структурного елемента звукової оболонки процесуальної лексеми *хихотіти* звуконаслідувального характеру. Оскільки звукову архітектоніку цієї строфи підкреслює й голосний [о] (рідше [у]), що разом із задньоязиковим глухим [х] утворюють акустично цілісний відрізок мовлення, залишаючись його вершиною звучності, то можна припустити: цей сміх може характеризуватися по-різному: як хитрувато-добродушний, бо, цілком ймовірно, походять від звуконаслідування (хо-хо-хо), чи, можливо, як хитрувато-зловтішний, з елементом насмішки чи глузування (ху-ху-ху).

У поезії “Як тебе утомить місто...” сполуки шумних приголосних є визначальними для формування суто філософських асоціацій – душевної втоми від самотності:

Як тебе утомить місто,
Як знеслишся в борні,
Навісти мене, коханий,
У моїй самотині [с. 17].

Зауважимо: єдина фоностилістична лінія поетичного тексту дотримується, безперечно, і завдяки одиничним приголосним [с] і [т] (компонентам функціонально найактивнішої двоскладової сполуки) ключової лексеми *самотині* – носії потужної кінестетичної модальності, що міститься в останньому рядку строфи аналізованого вірша.

Дуже схожа звукова тональність простежується і у творах Павла Тичини, особливо раннього періоду [17]. Приглушене звучання лексем аудіальної модальності завдяки сполукам глухих приголосних [ст], [чт], а також [ск] (у цьому випадку асиміляція за глухістю на межі префікса й кореня (/зк/ → [ск]) розширила функціональну активність притишеного компонента в поетичному тексті) навіває аж занадто відчутні звукові асоціації жнивного поля:

*Розкажи, розкажи мені, поле:
Чого рідко ростуть колосочки?* [17, с.17].

Майстерне фоностилістичне орнаментування поетичного тексту завдяки конотуванню сполук приголосних на основі їхньої природної артикуляційної властивості (шуму), підкріплене шиплячими [ж] та [ш], уможливило вражаючий ефект сугестії – усвідомлення на рівні ірреального (через аудіальну модальність) справді дивного зв'язку між, здавалось би, непоєднуваними поняттями: голос і тиша – це єдина природна субстанція, через яку можна пізнати всесвіт.

У ліричному шедеврї “Ви знаєте, як липа шелестить...” гармонія звуків і лексичного значення слів із візуальною модальністю просто вражаюча:

*Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі,
Кохана спить...* [17, 18].

Домінантними, безперечно, є процесуальні лексеми, консонантна структура яких має різні акустичні параметри: *спить* – голос практично відсутній, і цьому сприяють глухі шумні [с], [н], [т]; *збуди* – з'являються сегменти голосу завдяки дзвінким [з], [б], [д]; *цілуй* – сонорна основа, де голос зростає до максимуму, адже /й/ у цій позиції реалізується в напівголосному [й]. Відтак Павло Тичина, цей найніжніший лірик, який особливо трепетно дбав про звучання поетичного рядка, використовуючи конотативні можливості фонетичних засобів мови, зокрема сполук шумних консонантів, мав повне право писати:

*Нема сильніш од землетрусу,
як потрясать серця людей* [17, 110].

На основі спостережень за мовою ліричних творів українських художників слова початку ХХ століття ми дійшли **висновків**: конотація складників тональності лінгвістичних одиниць підкреслює основну думку автора, маркує номінативні, а відтак і комунікативні одиниці позитивною чи негативною енергетикою, часто детермінує непрямі смисли і, як наслідок, розширює семантичні параметри поетичного тексту, дозволяючи авторові досягнути бажаного комунікативного ефекту.

Література

1. Баранник Д. Х. Текст / Д. Х. Баранник // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – С. 627–628.
2. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации / В. И. Говердовский. – Вопросы языкознания. – 1985. – № 2. – С. 71–79.
3. Дзюба І. “Засвітився сам од себе” / І. Дзюба // Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3-х кн. – К. : Видавництво “Рось”, 1994. – Кн. І. – С. 402–410.
4. Єрмоленко С. Я. Фігури / С. Я. Єрмоленко // Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 356–369.
5. Єрмоленко С. Я. Поетична мова / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
6. Калашник В. С. Милозвучність / В. С. Калашник // Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
7. Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К. : Головне видавництво головного об'єднання “Вища школа”, 1984. – 120 с.
8. Котлячков А., Горин С. Оружие – слово : оборона и нападение с помощью... : практическое руководство / А. Котлячков, С. Горин. – М. : КСП+, 2001. – 352 с.
9. Левицкий В. В. Семантика и фонетика / В. В. Левицкий. – Черновцы, 1973. – 104 с.
10. Лосев А. Ф. Проблема вариативного функционирования поэтического языка / А. Ф. Лосев // Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. – М. : Изд-во МГУ, 1982.
11. Маслова В. А. К построению психолингвистической модели коннотации / В. А. Маслова. – Вопросы языкознания. – 1989. – № 1. – С. 108–120.
12. Михайлюта О. О. Ясновидець Дід Петро / О. О. Михайлюта. – К. : Журналіст України, 2005. – 256 с.
13. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М. : Рус. яз., 1988. – 304 с.
14. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Є. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – Т. 1 : поетичні твори. – 584 с.
15. Тараненко О. О. Конотація / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 752 с.
16. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 144 с.
17. Тичина П. Г. Твори / передм. С. В. Тельнюка / П. Г. Тичина. – К. : Молодь, 1984. – 240 с.
18. Черепанова И. Дом колдуньи : язык творческого бессознательного / И. Черепанова. – М. : КСП+, 2001. – 400 с.

Анотація

У статті аналізується конотація сполук шумних приголосних як одна зі складових сугестивності поетичного тексту. Матеріалом послужили ліричні твори українських письменників початку ХХ століття, чия звукова палітра вражає евфонічною довершеністю й семантично розширеним змістом саме завдяки конотуванню фонетичних одиниць.

Ключові слова: конотація, поетичний текст, звуки, шумні приголосні, номінативні і комунікативні одиниці, модальність, сугестія.

Аннотация

В статье анализируется коннотация сочетаний шумных согласных как одна из составляющих внушаемости поэтического текста. Материалом послужили лирические произведения украинских писателей начала ХХ столетия, чья звуковая палитра поражает

эвфоническим совершенством и семантически расширенным смыслом именно благодаря коннотации фонетических единиц.

Ключевые слова: коннотация, поэтический текст, звуки, шумные согласные, номинативные и коммуникативные единицы, модальность, суггестия.

Summary

This research deals with the connotation of noisy consonants combinations as one of the components of suggestibility of the poetic text. Material that is analyzed in this article bases on Ukrainian writers' lyrical works of the beginning of XX century, whose sound palette amazes by euphonic perfection and semantically expanded sense owing to connotation of phonetic units.

Keywords: connotation, poetic text, sounds, noisy consonants, nominative and communicative units, modality, suggestion.

УДК 81–115:[811.161.2+811.161.1+811.112.2]

Чорна М.М.,
асистент,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФОНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВНИХ СИСТЕМ

У сучасний період розвитку інформаційного суспільства провідною проблемою є забезпечення всіх галузей народного господарства висококваліфікованими спеціалістами, що володіють фундаментальними теоретичними знаннями й високорозвиненими вміннями організації практичного процесу. Відтак, істотно зростають вимоги до кваліфікації та якості підготовки майбутніх фахівців, щоб забезпечити їх конкурентноздатність на ринку праці.

Один із напрямів розв'язання даної проблеми – формування у студентів мовленнєвої культури, комунікативної компетенції, у тому числі через навчання кількох мов.

Різні аспекти зазначеної проблеми досліджували Т.М. Котик (навчання російської та української мов), В.К. Імедадзе (грузинської та української мов), М.М. Галицька (української та англійської мов). Натомість методику одночасного навчання двох іноземних мов на тлі поглибленого вивчення рідної ще не побудовано.

Успішне вивчення іноземних мов указує на ставлення людини до життя, на її розуміння того, що Україна являється невід'ємною частиною світу. Знання мов дає додаткові можливості для самореалізації особистості за сучасних умов. У світі проблем культурне розмаїття наближається до збереження людських цінностей. Вивчити мови – означає стати ближчим до інших. Володіти декількома мовами – означає бути озброєним інтелектуальними засобами для зустрічі з реальним і невідомим. Вивчення іноземної мови також означає боротьбу з неосвіченістю та безкультур'ям, в основі яких – зверхність та расизм. Тому мовна політика Ради Європи зосереджується на трьох головних принципах: вивчення мов – універсальна потреба і право кожного; це довічний процес, що триває упродовж усього життя;